

داستان‌های فکری زیر خاکی

ویژه فلسفه برای کودکان و نوجوانان

پانزده داستان همراه با راهنما و سی بازی و فعالیت خلاقانه

زیر نظر
الناز معتمدی

با همکاری زهرا حمیدی مقدم

سرشناسه: معتمدی، الناز، ۱۳۶۳-

عنوان و نام پدیدآور: داستان‌های فکری زیرخاکی: ویژه فلسفه برای کودکان و نوجوانان
پانزده داستان همراه با راهنما و سی بازی و فعالیت خلاقانه/ زیر نظر الناز معتمدی، با
همکاری زهرا حمیدی مقدم.

مشخصات نشر: تهران: ترنگ، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۱۴۵ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۴۱-۷۷-۳

موضوع: داستان‌های کودکان -- مجموعه‌ها

Children's stories -- Collections

داستان‌های فلسفی -- ادبیات کودکان و نوجوانان

Philosophical fiction -- Juvenile literature*

شناسه افزوده: حمیدی مقدم، زهرا، ۱۳۷۰-

رده‌بندی کنگره: PZ۱

رده‌بندی دیویی: ۸۰۸/۸۳۱ [ج]

شماره کتابشناسی ملی: ۹۳۴۵۶۱۳

داستان‌های فکری زیر خاکی

ویژۀ فلسفه برای کودکان و نوجوانان

پانزده داستان همراه با راهنما و سی بازی و فعالیت خلاقانه

زیر نظر
الناز معتمدی

با همکاری زهرا حمیدی مقدم

نشر ترنگ

 torang_pub
 @nashretorang
www.nashretorang.com

داستان‌های فکری زیر خاکی

ویژه فلسفه برای کودکان و نوجوانان

نویسنده: الناز معتمدی

حروف چین و صفحه‌آرا: آتلیه ترنگ

لیتوگرافی و چاپ: پردیس دانش

نوبت چاپ اول: ۱۴۰۲

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۴۱-۷۷-۳

آدرس: خیابان کارگر جنوبی، خیابان روانمهر، تقاطع خیابان دانشگاه، کوچه میتر، پلاک ۷، واحد ۴

تلفن: ۰۹۱۹۹۶۴۶۲۲۴ / ۶۶۴۷۰۳۷۶ / ۶۶۴۰۳۵۲۰ همراه: ۰۹۱۹۹۶۴۶۲۲۴

حق چاپ محفوظ است

nashretorang@gmail.com

فهرست

۷	پیشگفتار
۸	تسهیلگر فبک کیست؟
۸	حلقهٔ کندوکاو چیست؟
۹	اهداف این کتاب چیست؟
۱۰	مخاطبان این کتاب چه کسانی هستند؟
۱۰	چرا این داستان‌ها تصویری نیست؟
۱۱	این داستان‌ها از کجا آمده‌اند؟
۱۲	داستان‌های این کتاب چه ویژگی‌هایی دارد؟
۱۳	سخن آخر
۱۵	داستان‌های کرمان
۱۷	کرمان ماران می‌شود
۲۳	کرمان در راه مدرسه

۲۷	خانهٔ جدید کرمان
۱۳	کرمان در برابر ویلی
۳۷	کرمان از دندهٔ چپ بیدار می‌شود
۴۳	لنگه کفشِ دوست داشتنی
۴۷	ادعای بزرگ کرمان
۵۱	تجربهٔ جدید کرمان
۵۵	دوستِ جدیدِ کَرَم‌ها
۵۹	کرمان و جعبهٔ گنج
۶۵	داستان‌های کامران
۶۷	قابِ عکسِ یخی
۷۷	مجسمهٔ طلایی
۸۵	تاجگذاری همایونی
۹۵	لبخند زو کوند
۱۰۱	مجازات عجیب کامران
۱۰۷	بخشِ راهنما

پیشگفتار^۱

– فلسفه برای کودکان و نوجوانان چیست؟

فلسفه برای کودکان و نوجوانان (فَبک) یا P4C یکی از شاخه‌های فلسفه است که به پرورش قدرت استدلال و تفکر در کودکان می‌پردازد. در اواخر سال ۱۹۶۰، مَتیو لِسِمَن، استاد فلسفه دانشگاه کلمبیا متوجه شد که دانشجویانش فاقد قدرت دلیل‌آوری، تشخیص و قضاوت صحیح هستند و به این فکر افتاد که تقویت چنین قوایی باید از کودکی اتفاق بیفتد و برای کودکان، مناسب سن‌شان دوره‌هایی جهت توسعه تفکر انتقادی و قدرت حل مسئله اختصاص داده شود. هم‌اکنون به این نتیجه رسید، بهترین راه برای توسعه تفکر، استفاده از محرک داستان است.

۱. این پیشگفتار در پی آموزش فَبک به افراد نیست. علاقه‌مندان به این موضوع می‌توانند به کتاب‌های متعدد علمی چاپ‌شده مراجعه کنند و همچنین به کارگاه‌های معتبر تربیت مربی فَبک بپیوندند تا بتوانند به شکلی کامل و علمی این روش نوین را بیاموزند. این پیشگفتار بیشتر به دنبال پاسخ به پرسش‌های احتمالی درباره خود این کتاب است و سعی دارد به زبان ساده، بعضی مفاهیم را برای مخاطبان خود ساده کند. به خصوص مجموع کتاب‌های چاپ‌شده در گروه فَبک پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، در انتشارات همین مجموعه می‌تواند کمک علمی بسیار خوبی به علاقه‌مندان باشد.

اگر کسی بپرسد «چرا ابتدا داستان؟» باید گفت: در کدام عالمی، خیال تا این اندازه می‌تواند بی‌قید و شرط پرواز کند و کودکان خود را جای شخصیت‌ها بگذارند و با آن‌ها همذات‌پنداری کنند؟ پس ابتدا داستان؛ زیرا زبان داستان، زبان کودکان است. بعدها با پیشرفت دانش فبک، متخصصان به نظرشان آمد که از انیمیشن، عکس، بازی، نمایش و حتی یک سؤال هم می‌توان به‌عنوان محرک استفاده کرد.

– تسهیلگر فبک کیست؟

تسهیلگر فبک یا Facilitator شخصی است که جریان بحث یا موضوعی را برای فرد یا گروهی تسهیل و ساده‌سازی می‌کند. او با نظارت، بدون مزاحمت و دخالت و طرفداری، یاری می‌رساند تا بحث در حلقه جریان پیدا کند. برای نامیدن فردی که حلقه کندوکاو را اداره می‌کند، از لفظ معلم یا مربی که به دنبال آموختن علم به کودکان و تربیت آن‌هاست، پرهیز می‌کنیم.

– حلقه کندوکاو چیست؟

تسهیلگر نیاز دارد برای ارائه محرک و پیشبرد اهداف خود، با گروهی از کودکان و نوجوانان در گروه‌های سنی با اختلاف نهایتاً سه ساله کار کند. او باید اعضای گروه را به‌صورت گرد و حلقه دور هم جمع کند. به این جلسات، بهتر است جای هر عنوانی «حلقه کندوکاو» گفته شود؛ چون گروهی دور هم جمع می‌شوند و قرار است هر بار با یکدیگر درباره موضوع یا مفهومی بحث و مشارکت و استدلال‌ورزی کنند و از قیدوبند آموزش سنتی حرف بزن، جواب بده، نمره یا مدرک بگیر خارج شوند.

- اهداف این کتاب چیست؟

این کتاب پانزده قصهٔ محرک حلقهٔ فبک را برای دو گروه سنی «۷ تا ۱۰ سال» و «۱۱ تا ۱۵ سال» در خود جمع کرده است. هدف اصلی آن، رسیدن به هدف اصلی فبک یعنی تقویت تفکر چهارگانه در کودکان و نوجوانان است؛ تفکر نقاد، تفکر خلاق، تفکر مراقبتی و تفکر مشارکتی.

خیلی از افراد تصور می‌کنند تفکر نقاد یعنی نقد کردن دیگران با خشم و عصبانیت. تفکر نقاد یعنی عقاید دیگران را بدون تفکر نپذیریم و همه چیز را با دید عقل بسنجیم و برای هر باوری، استدلالی داشته باشیم. حلقهٔ کندوکاو سبب نگاه تازه یا بازنگری در موضوعاتِ روزمره‌ای می‌شود که پیش از آن اصلاً به آن به شکل جدی فکر نشده و یا به ظاهر چیز مهمی نیامده است. این تفکر دوباره در موضوعات، به نوعی همان فلسفه است. استفاده از ابزار پرسش و روش گفت‌وگو و استدلال نیز همان منطق یا توسعهٔ تفکر انتقادی است که در پس حلقهٔ کندوکاو در اعضا شکل می‌گیرد یا بهبود پیدا می‌کند. گمان عده‌ای بر این است که تفکر خلاق هم یعنی یاد بگیریم انشایی بنویسیم یا مثلاً یک مجسمه بسازیم! بله این خلاقیت است ولی توسعهٔ تفکر خلاق یعنی بیاموزیم در موقعیت‌های مختلف و خاص زندگی، برون‌رفت‌ها و پاسخ‌های بهتر و خلاقانه‌تری پیدا کنیم و در چارچوبِ همیشگی از قبل تعیین‌شده تصمیم نگیریم. داشتن این تفکر در نهایت سبب شکوفایی و رشد فرد خواهد شد.

چقدر در فکر افراد جا افتاده که با دیگران با سازش و مدارا برخورد کنند؟ آیا می‌توانیم بدون ابراز خشونت و تلافی کردن، با دیگران ارتباط برقرار کنیم؟ این مباحث در دایرهٔ تفکر مراقبتی می‌گنجد و بیش از هر چیز

در حلقه‌های فبک روی آن کار می‌شود تا افراد به پذیرشِ دیگران در کنار خود برسند و به مهارت خوب شنیدن و خوب پاسخ دادن و مراقبت از دیگری و حتی خود توانمند شوند.

حلقه لزوماً باید به صورت جمعی برگزار شود. دلیل آن هم واضح است. هدف، توسعه تفکر مشارکتی در افراد است. اعضای حلقه باید بتوانند با مشارکت و یاری هم، به درک یا مفهوم جدیدی برسند.

– مخاطبان این کتاب چه کسانی هستند؟

این کتاب، ظاهر و شکل کتاب‌های رنگی کودکان را ندارد. ما آگاه هستیم که کتاب‌های کودک و نوجوان باید در قطع و اندازه تعریف شده، با صفحات مشخص، سفیدخوانی بالا، تصاویری با رنگ‌های جذاب طراحی شود و این کتاب با هدفی که دارد، چنین ظاهری ندارد. مخاطب هدف نهایی این کتاب، کودکان هستند ولی این کتاب، بیشتر کتاب کمک تسهیلگر است و تسهیلگران با توجه به نحوه استفاده از کتاب که در بخش راهنما آمده، باید کتاب را برای مخاطبان اصلی ما یعنی کودکان یا با همراهی آن‌ها بخوانند.

– چرا این داستان‌ها تصویری نیست؟

لیپمن اعتقاد داشت همراهی تصویری با داستان‌های فبک، بخشی از خلاقیت ذهن کودکان را خاموش می‌کند. البته بسیاری از سردمداران فبک پس از او این اعتقاد را نداشتند و گاهی داستان‌های خود را همراه با تصاویر محدود منتشر می‌کردند؛ تصاویری که یا خود ایجاد سؤال می‌کرد یا به خلاقیت بیشتر کمک می‌رساند. این کتاب را با حداقل تصاویر ممکن به چاپ رساندیم تا هرچه مفهوم و تصویر است، تولیدشده ذهن خود شخص باشد.

– این داستان‌ها از کجا آمده‌اند؟

در یک کلام از کارگاه نگارش خلاق.

از بهار سال ۱۴۰۲ تا پایان تابستان ۱۴۰۲، کارگاه‌هایی در دانشگاه با عنوان «کارگاه نگارش خلاق مقدماتی» و «کارگاه نگارش برای کودکان» برگزار کردم. هشت دانشجوی علاقه‌مند حاضر در این کارگاه، همگی از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته تربیت مربی کودک و نوجوان دانشگاه جامع علمی کاربردی واحد فرهنگ و هنر ۱ تهران بودند.

روزی برای آن‌ها پای تخته عکس یک کرم خاکی را کشیدم و گفتم این، اسمش کرمان است و از امروز شخصیت اصلی داستان‌های شما. این طور کرمان متولد شد. روز دیگری از کارگاه گفتم اگر به شما یک بلیت بدهم که به سفری به گذشته بروید، کجا می‌روید؟ هرکس جایی را گفت و بعد قصه آن را نوشتند و این طور شد که کامران و سفرهایش به دنیا آمدند.

آثار دانشجویان را بارها رد کردم. تمرین‌هایشان را اصلاح کردند، مطالعه کردند، کوشش کردند، هرچه بود از پا ننشستند و در نهایت چنین مجموعه‌ای به سرانجام رسید. تمام آثارشان را ویرایش و گاه چندین و چند بار بازنویسی کردم. با توجه به اینکه اغلب با کودکان کار می‌کنند، با یکدیگر درباره هر داستان صحبت کردیم. این هشت نفر، چونان مرغان پایانی داستان سی مرغ، در جست‌وجوی سیم‌رغ به پله‌ای از پله‌های کوه قاف رسیدند.

سپاسگزار تلاش‌شان هستم؛ به ترتیب حروف الفبا از خانم‌ها نرگس باقری، مینا پیله‌ورپوده، افسانه حسین‌زاده، زهرا حمیدی‌مقدم، محدثه رعد، ملیحه شفیعی علویجه، فاطمه قاسمی آریانی و عاطفه کافعی.

– داستان‌های این کتاب چه ویژگی‌هایی دارد؟

سعی بر این بود که داستان‌ها، دارای ارزش ادبی باشند. یعنی در گام اول، داستان باشند؛ حاوی طرح و پیرنگ مشخص، شخصیت‌پردازی، فضاسازی، لحن، گفت‌وگو و سایر عناصر ادبی. در کنار آن به بُعد روانشناسی آن با توجه به گروه سنی هدف نیز فکر شد. پس از آن کوشیدیم تا داستان‌ها ارزش فکر کردن داشته باشند و هر داستان دربارهٔ چند ایدهٔ خاص فکری و فلسفی سخن بگوید؛ البته نه فلسفه به معنی خاص آن.

در نگارش و بازنویسی‌های مکرر، تلاش شد داستان‌ها، شبیه به حکایات پندآموز نباشد. تلقین‌کننده نباشد و مخاطبان بتوانند با شخصیت‌ها همذات‌پنداری کنند. در عین حال کوشیدیم داستان‌ها جذاب باشد و با چالش‌هایی ذهن را درگیر کند. گفت‌وگوی شخصیت‌ها را بر مبنای استدلال و زبان منطقی و یا در نقدِ نبودِ استدلال در کلام تنظیم کردیم. سعی داشتیم هیچ باید و نبایدی در کلام نباشد و همه چیز با سؤال در ذهن مخاطب چالش ایجاد کند. در آخر تعمد داشتیم که داستان‌ها به خصوص در گروه سنی اول کوتاه باشد تا حوصلهٔ کودکان سر نرود.

در بخش داستان‌های کامران، نکتهٔ ویژه‌ای وجود دارد. هریک از این داستان‌ها از ماجرای شگفت‌انگیز و جالبی از دل تاریخ الهام گرفته شده؛ ولی در دنیای داستان، این ماجراها پرداخت جدیدی پیدا کرده است. به منظور آشنا شدن بیشتر مخاطب، در انتهای داستان، توضیح مکتوب تاریخی ذکر شده تا علاقه‌مندان از همین نقطه به سمت تحقیق بیشتر سوق داده شوند.

- سخن آخر

سخن آخر، تشکر است؛ از همه کسانی که با من همگام شدند و یا دست مرا گرفتند تا به هدفم برای نوشتن داستان‌های محرک فکری برسم. از استادان عزیزم سرکار خانم دکتر مهنوش هدایتی، جناب آقای دکتر سعید ناجی، جناب آقای دکتر روح‌الله کریمی، جناب آقای دکتر سید نورالدین محمودی سپاسگزارم که برای تربیت مربی فک در ایران در گروه فلسفه برای کودکان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کنند و افتخار من بود که در سال ۱۴۰۲ شاگردشان باشم. همچنین سپاسگزارم از مجموعه دانشگاه جامع علمی کاربردی واحد ۱ تهران، که بی‌منت، فضای لازم را برای برگزاری کارگاه‌های نویسندگی فراهم کردند و در آخر از مجموعه عوامل انتشارات ترنگ که اگر نبودند این کتاب منتشر نمی‌شد. درباره بخش راهنما و طرح درس این کتاب هم از خانم زهرا حمیدی مقدم متشکرم که با تلاش و سخت‌کوشی، بارها و بارها هر طرح درسی را همراهم نوشت تا رضایت ما برای نسخه فعلی فراهم شود. اگر حُسنی در این کتاب هست، حاصل کار همه یاری‌گران است و اگر خطایی در آن یافتید، از من کمترین است. مطلع‌م کنید تا در ادامه این مجموعه را شایسته‌تر منتشر کنیم.

توفیق و لطف از جانب خداوند است

الناز معتمدی

elmotamedi@yahoo.com

شهریور ۱۴۰۲